

EDWARD GREY

FÖRSÖK TILL EN PERSONTECKNING

Av fil. dr TOR BERG

DET är nog ytterst få svenskar, som ha någon uppfattning om hurudan person Edward Grey egentligen var. De flesta någorlunda allmänbildade veta nog på sin höjd blott, att han var Englands utrikesminister vid det första världskrigets utbrott. Speciella naturälskare bland dem erinra sig kanske också, att en bok av Grey om fåglar blivit översatt till svenska. Några äldre, mera initierade skulle kanske, såvida de tillfrågades om sina minnen av Grey, säga, att han under kriget skarpt klandrades från motsidan. Möjligen komma en del ihåg, att han på vissa tyska håll t. o. m. ansetts bära skulden för världskrigets utbrott. Han skulle nämligen ha kunnat avhålla tyskarna från aggressiva åtgärder, om han i tid för dem förklarar, att engelsmännen i händelse av anfall på Frankrike skulle bli tvungna att ingripa.

Skulle man stöta på personer, som vore direkt bekanta med Greys politiska bana, är det inte omöjligt, att konstaterandet av bekantskapen följdes av omdömet, att den engelske utrikesministern var en välmenande, men föga betydande man. Omdömet torde i så fall vanligen vara grundat på läsningen av några utländska essayer om Grey, vilka under första världskriget blivit översatta till svenska. Det är bara två politiska skribenter, som fått den förmånen, nämligen engelsmannen A. G. Gardiner och ungraren Banat Wersec, som skrev under pseudonymen Sil-Vara.

Gardiner var 1902—1919 redaktör för den engelska liberala tidningen Daily News. Vid den tidpunkt, då den översatta essayen om Grey skrevs (1908), hyste han en allmän misstro till den engelske statsmannens utrikespolitiska omdöme, särskilt till hans inställning mot tyskarna. I senare, ej översatta essayer har han uttalat en väsentligt annan uppfattning. Sil-Vara, som 1894—1914 var wientidningen Neue Freie Presses korrespondent i London,

begagnade Gardiners omdömen för den dåvarande tysk-österrikisk-ungerska propagandans syften.

Av svenska skriftställare är det, såvitt jag vet, endast två, som ägnat essayer åt Grey, nämligen Knut Hagberg i »Medmänniskor» (1928) och Ragnar Svanström i »Den brittiska fronten» (1936). Den förra essayen förefaller vara påverkad av Gardiner, och i den senare spåras starka intryck av den tyska polemiska litteraturen under mellankrigsåren.

Rörande Greys utrikespolitik föreligga två översättningar från engelskan. Den ena är Bernhard Shaws »Sunt förnuft om kriget» (1915) och den andra ett anonymt alster vars författare kallar sig »En brittisk statsman» och som fått titeln »Huru diplomater framkalla krig» (1917). Shaw kan här liksom i allmänhet, åtminstone i sina utrikespolitiska betraktelser, knappast av någon tas på allvar. Den anonyme författaren, bakom vilken döljer sig den f. d. liberale underhusledamoten Francis Neilson, kritiserar med Gardiners tidigare utgångspunkter särskilt den engelske utrikesministerns hållning vid krigsutbrottet på ett fränt och delvis ganska sökt sätt.

Andra arbeten och handlingar, som ge en allsidigare belysning av Grey, ha icke översatts till svenska. Hit höra främst hans egen tolkning av sin utrikespolitik i »Twenty-five years» (1925), George Macaulay Trevellyans biografi »Grey of Fallodon» (1937) och de olika aktpublikationer, som utgivits genom skilda staters utrikesledningar.

Alla de nu omtalade skrifterna ha använts av Yngve Lorents i hans 1952 utkomna, noggranna och väl avvägda framställning »Första katastrofen», där även Greys verksamhet behandlas. Helt naturligt kan emellertid inte någon studie av Grey såsom människa ingå i en sådan framställning.

Det kan kanske därför icke anses obehövt, om jag här med utgångspunkt från det publicerade material, som jag antytt, i ytterst sammanträngd form söker få fram en bild av personen Edward Grey. Någon detaljerad skildring av hans utrikespolitik kan det ej bli fråga om, ehuru givetvis den utrikespolitiska insatsen blir den huvudsakliga grunden för personteckningen.

Edward Grey föddes den 25 april 1862 i London, där fadern, George Henry Grey, som var militär och hovman, då bodde med sin hustru. Hans känslor mot födelseorten liksom mot städer i allmänhet blevo emellertid icke särdeles varma, medan en stark

kärlek till landsbygden, framför allt till fädernegodset Fallodon i Northumberland, följde honom livet igenom. Flera medlemmar av den adelssläkt, som han tillhörde, bland dem Charles Grey, reformbillens upphovsman, en bror till hans farfarsfar, hade haft den kärleken. Den fanns också hos hans farfar, Sir George Grey, vilken huvudsakligen som inrikesminister i olika whigregeringar visat prov på duglighet och utpräglad rättskänsla och som för Edward framstod som ett moraliskt föredöme.

Edward Greys egen historia börjar med några ur studiesynpunkt rätt betydelselösa år i Winchester och Oxford, huvudsakligen ägnade åt respektive forellfiske och tennis. Sedan han 1882 blivit ägare av Fallodon följde ansvar och vidgade intressen. Den gamla kärleken till fisket fanns visserligen kvar, men den uppgick i en allmän naturdyrkan, inom vilken studiet av fåglar blev en minst lika stark passion. Därtill kommo en intensiv läsning av engelsk litteratur, främst Wordsworth, och deltagande i det politiska livet. 1885 blev han sålunda liberal underhusmedlem för valkretsen Berwick-on-Tweed, inom vilken Fallodon låg. Kort förut hade han gift sig med en godsägaredotter från trakten, Dorothy Widdrington, som helt delade hans kärlek till naturen och lantlivet.

Grey slöt sig inom underhuset till en grupp liberaler, som i vissa fall ställde sig något kritiska mot Gladstone. Till dem hörde bl. a. två advokater, Herbert Henry Asquith och Richard Burdon Haldane. Asquith hade redan då gjort sig känd för klarhet och slagfärdighet. Haldane förenade med grundlighet och allmänintresse en förkärlek för oskyldigt hemlighetsmakeri, som han ansåg diplomatiskt. Greys ställning till dagens stora partiskiljande fråga, home rule för Irland, bestämdes av John Morley, den lysande, men en smula fåfänge publicisten och essayisten, som tjusade samtiden genom sina artiklar i olika ämnen. Så småningom kom Grey att inom underhuset utveckla sin speciella talekonst, som bestod i att utan retoriska vändningar eller hård argumentering göra en sådan sammanställning av fakta, att åhöraren endast kunde komma till en slutsats. Han och hans meningsfränder ansågo trots sin allmänna anslutning till och stora beundran för Gladstone, att den gamle statsmannen givit den irländska frågan en så framträdande plats på partiprogrammet, att de sociala spörsmålen undanskymts. Dessutom önskade de utrikespolitiskt och i förhållande till det engelska väldets övriga delar en mera positiv inställning än den, som Gladstone hade. Likheten i uppfattning härom torde ha varit skälet till att de närmast anslöto sig till lord Rosebery, vilken

inom partiet representerade den engelska imperialismen, som i motsats till den kontinentala i stort sett blott innebar ett krav på närmare sammanslutning mellan moderlandet och de spridda kolonierna. Vid Gladstones regeringsbildning 1892 blev Rosebery utrikesminister, Morley minister för Irland, Asquith inrikesminister och Grey parlamentarisk understatssekreterare i utrikesdepartementet. Haldane stannade utanför.

I sin dagliga verksamhet följde nu Grey Roseberys utrikespolitik, som närmast var en fortsättning av Salisburys och följaktligen var välvilligare gentemot trippelalliansen än mot den fransk-ryska alliansen. Han fick emellertid det intrycket, att Tyskland alltför mycket utnyttjade Englands motsättning till Frankrike och Ryssland för att skaffa sig egna fördelar. Det bundna arbetet inskränkte också hans dittills ohämmade umgänge med naturen och skapade hos honom en konflikt mellan politiskt intresse och naturdyrkan, som skulle fortgå under hela hans återstående levnad. Hans forellfiske begränsades till efterlängtade weekends i Hampshire. Av sitt liv där med Dorothy har han i »Twenty-five years» lämnat en intagande skildring. Vid ministären Roseberys fall 1895 kände han en viss personlig lättnad.

Den liberala oppositionstiden kom att räcka från 1895—1905. Under den perioden övergav England sin dittills av alla närmare samförståndsfördrag obundna politik (»splendid isolation») och utbytte den förut välvilligare inställningen till trippelalliansen mot ett vänskapligare förhållande till Frankrike och Ryssland. De yttre tecknen härpå voro den engelsk-japanska alliansen 1902, som ju närmast riktade sig mot Ryssland, och överenskommelsen (ententen) med Frankrike 1904, som tycktes peka i motsatt riktning. Överenskommelsens huvudpunkt var, att Frankrike erkände Englands företrädesställning i Egypten mot att självt från engelsk sida tillförsäkras samma förmåner i Marocko. Var och en av parterna lovade vidare den andra sitt diplomatiska stöd, om från något håll hans genom överenskommelsen erhållna rättigheter bestredos.

Till Tyskland hade motsättningen 1905 blivit akut, sedan de tyska statsmännen under krigshot utan engelskt ingripande lyckats tvinga fransmännen att avskeda initiativtagaren till ententen, den dåvarande utrikesministern Delcassé, och att gå med på en allmän kongress om Marocko. Därtill kom fruktan för återverkningarna på den engelska sjömakten av de ständigt tilltagande tyska flottrustningarna.

De flesta av den liberala oppositionen hade rent utrikespolitiskt taget intet egentligt att invända mot den konservativa regeringen. Rosebery ensam uttalade sig skeptiskt mot den engelsk-franska överenskommelsen 1904. Grey anslöt sig öppet till den. Han och hans meningsfränder hade genom Haldane vissa förbindelser med de då mest kommunalpolitiskt intresserade makarna Webb, vilka betraktade de liberala imperialisterna såsom i varje fall mera tillgängliga för sociala idéer än Morley m. fl. Själv förde Grey vid sidan av underhusarbetet ett angenämt liv delat mellan verksamhet som styrelseordförande i ett större järnvägsbolag och intensivt naturliv. Mot rikspolitiken kände han en viss motvilja huvudsakligen förorsakad av slitningar inom det liberala partiet, vilka blevo särskilt märkbara, sedan Rosebery 1896 lämnat ledningen. Sedermera accepterade han 1899, efter ett interregnum, den då till partiledare valde Sir Henry Campbell-Bannerman, en teoretiskt föga djuplodande, men oförskräckt, humoristisk och människoklok skotte. Han hoppades dock, att detta ledareskap skulle bli mera tillfälligt i avvaktan på Roseberys återinträde som chef.

Under boerkriget (1899—1902) blev motsättningen mellan de liberala imperialisterna och den övriga delen av partiet representerad av Campbell-Bannerman och Morley samt den mera ytterlighetsgående walesiske advokaten David Lloyd George synnerligen skarp. Grey och hans meningsfränder ansågo nämligen i olikhet med de andra, att boernas eftergifter mot de övriga vita invånarna i Sydafrika omedelbart före krigsutbrottet blott varit skenbara, att boerhärarnas underkastelse endast kunde uppnås genom en energisk engelsk krigföring och att de, om också till en början illa organiserade koncentrationslägren voro den enda möjligheten att rädda motståndarnas kvinnor och barn från undergång. Den senare åsikten delades i själva verket av boerledarna, ehuru de givetvis under kriget icke ville tillstå det.

Den liberala partisplittringen nådde sin höjdpunkt i början av år 1902, då imperialisterna bildade en särskild sammanslutning »The Liberal League» med Rosebery som ordförande. Genom Asquiths, Greys och Haldanes insatser blev emellertid den nya sammanslutningen närmast ett medel att i en brydsam tid hålla politiskt tveksamma personer kvar inom partiet. Med boerkrigets slut 1902 upphörde motsättningarna till det yttre, och i agitationen mot Chamberlains tullplaner förenade sig de liberala imperialisterna med de övriga. Rosebery skilde sig dock nu från alla de andra genom sitt absoluta motstånd mot home rule. Samtliga imperia-

lister betraktades emellertid fortfarande med misstro av motsidan, särskilt av dess tidningar.

Man hade väntat sig, att den konservative premierministern Balfour skulle upplösa underhuset, men han och hans kolleger avgingo i stället 4 december 1905 och tvingade sålunda Campbell-Bannerman till en hastig regeringsbildning före valen. Haldane och ännu mera Grey tvekade dock länge att inträda i ministären. För Grey och framför allt för Dorothy kändes det plågsamt, att han skulle ingå i en regering utan Rosebery och ånyo inskränkas i sin rörelsefrihet. För inträdet talade hans starka önskan om frihandels seger och plikterna mot de egna valmännen. Den 7 december 1905 lät han slutligen övertala sig att bli utrikesminister. I samma regering inträdde Asquith som finansminister, Haldane som krigsminister, Morley som minister för Indien och Lloyd George som handelsminister.

Grey måste givetvis såsom utrikesminister intaga självständiga ståndpunkter på ett helt annat sätt än han som understatssekreterare behövt göra. Han hade ingen föregående diplomatisk verksamhet, var föga berest och hade icke personligen sammanträffat med några ledande europeiska statsmän — Förenta staterna hade ännu jämförelsevis litet framträtt i den utomamerikanska utrikespolitiken. Hans omdömen om de europeiska ledarna måste sålunda grundas på rapporter från engelska representanter i olika europeiska stater, på meddelanden från de i London ackrediterade främmande sändebuden och på upplysningar från de förfarna högre tjänstemännen inom det engelska utrikesdepartementet. I intet av dessa hänseenden skilde han sig dock avsevärt från flertalet tidigare engelska utrikesministrar, knappast heller från motsvarande franska. I båda länderna ville man nämligen icke lämna högsta ansvaret i händerna på yrkesdiplomater, utan på tränade politiker. I Tyskland, Österrike—Ungern och Ryssland var förhållandet ett annat.

Den mest betydande engelske diplomaten vid årsskiftet 1905—1906 var den nyutnämnde ambassadören i Petersburg Sir Arthur Nicolson, som tidigare representerat sitt land i Persien, Marocko och Spanien och nu skulle bli dess ombud på den blivande kongressen om Marocko, vilken skulle sammanträda i den spanska staden Algeciras i januari 1906. Nicolson var kunnig och ägde stor iakttagelseförmåga men hade en något pessimistisk läggning.

Av stormakternas representanter i London voro den tyske ambassadören greve Paul Wolff Metternich zur Gracht och hans

franske kollega Paul Cambon de enda mera markanta. Metternich var en något dyster, men strängt sakligt lagd man. Cambon, som tidigare på olika platser samlat stor diplomatisk erfarenhet, hade varit en av tillskyndarna till ententen 1904. Han stod i ständig förbindelse med sin bror Jules, som vid årsskiftet 1905—1906 var ambassadör i Madrid och sedan 1907 i Berlin. Båda voro skarpa observatörer med sinne för proportioner. Tillsammans sökte de under de täta franska ministerskiftena uppehålla kontinuiteten i sitt lands utrikespolitik.

De mest framträdande bland utrikesdepartementets högre tjänstemän vid början av 1906 voro den permanente understatssekreteraren Sir Charles Hardinge samt en av avdelningsföreståndarna inom departementet Sir Eyre Crowe. Hardinge hade tidigare, sist som ambassadör i Petersburg, lärt känna olika delar av världen, bland dem Tyskland, Frankrike, Förenta staterna, flera balkanländer och Persien. Han ägde snabb fattningsgåva och stor smidighet, men var icke fri från cynism. Crowe hade fått sin skol utbildning i Tyskland. Hans mor och fru voro tyskor. Han var en grundlig och skarpsinnig, men något hård man, som kanske på grund av sin större kännedom om tyska tankegångar än sina kolleger, var mera benägen för misstänksamhet mot de tyska statsmännen. Till de viktigaste rapporterna från de engelska sändebuden fogade utrikesdepartementets högre tjänstemän och Grey själv anmärkningar, genom vilka man ofta kan följa olika meningar, som då gjort sig gällande. Den bestämmande var givetvis utrikesministern. I några fall kan man se, att han på grund av sin politiska uppfattning bedömde annorlunda än sina medhjälpare.

Marockofrågan var den, som Grey först måste taga ställning till. I Tyskland trodde man icke, att Frankrike på den blivande konferensen kunde vänta något verksammare understöd från England, i synnerhet om regeringen där bleve liberal. För att bemöta en sådan uppfattning hade Grey redan vid ett liberalt möte i London den 20 oktober 1905, således innan regeringssvarigheterna börjat, gjort några klagörande uttalanden. Det ena var av mera principiell art och lydde:

»Vi vilja gärna knyta nya vänskapsband, men anse, att man icke kan vinna en ny vänskap av något värde genom att dra sig ifrån en gammal. Det är förutsättningen för fredliga närmanden från den brittiska diplomatiens sida i dag.»

Sedan han förklarar, att vänskapliga förbindelser med Ryssland voro möjliga, om ryssarna respekterade de engelska besitt-

ningarna i Asien, exemplifierade han på följande sätt den omtalade allmänna principen genom tillämpning på förhållandet England—Tyskland:

»Det måste med andra ord enligt min mening vara en förutsättning för varje förbättring i förbindelsen mellan Tyskland och oss, att även förbindelserna mellan Tyskland och Frankrike i allt, som har samband med vår överenskommelse med Frankrike, skola bli uppriktiga och goda.»

Jämförelsevis kort efter utrikesministertillträdet, den 3 januari 1906, ansåg han sig böra komplettera de tidigare yttrandena genom några meddelanden till Metternich avsedda att avhålla Tyskland från aggressiva åtgärder. Om huru England skulle handla, såvida Frankrike angreps av Tyskland för marockoöverenskommelsens skull, gjorde han nämligen då som privatman följande uttalande:

»Det skulle då icke bli fråga om regeringens politik. Vad som skulle göra nationen benägen att deltaga i ett krig skulle icke vara politik eller intresse, utan känsla, och om händelserna så fogade, skulle den allmänna meningen i England bli så stark, att det skulle bli omöjligt att förbli neutral.»

Enligt sin uppfattning, att han endast representerade kabinettet och icke utan dess bemyndigande kunde säga något bestämt, ansåg sig Grey gentemot tyskarna icke kunna gå längre. Metternichs intryck av honom, vilket genast rapporterades till Berlin var, att han var »en ärlig, rättfram man, som man alltid visste var man hade».

En vecka efter samtalet med Metternich, den 10 januari 1906, uppsöktes Grey av Cambon. Konversationen dem emellan ägde rum mitt under den engelska valstriden, då utrikesministern tillbringade halva veckan i sin valkrets och återstoden på ämbetsrummet. Den franske diplomaten frågade nu direkt, om hans fädernesland i händelse av ett tyskt anfall med anledning av överenskommelsen 1904 kunde räkna på engelsk väpnad hjälp. Grey betonade liksom han tidigare gjort för Metternich, att han ännu ej kände kabinettets uppfattning och att han därför tillsvidare endast kunde uttala sig som privatman. Han hänvisade till den varning, som han givit den tyske ambassadören, men underströk, att detta icke innebar något löfte om väpnad hjälp till Frankrike. En sådan måste bero på den detalj, som vållat krigsutbrottet. Inför Cambons påpekande, att en effektiv militär samverkan under krig vore omöjlig utan vissa förberedande överläggningar i fredstid, gick Grey med på att sådana utan att på något sätt binda rege-

ringarna skulle få äga rum mellan representanter för respektive länders arméer och flottor. Med svaret på frågan om den engelska regeringens ställningstagande fick Cambon vänta till efter valen, då det blivit klart vilket parti, som hade vunnit.

Efter samtalet med Cambon satte sig Grey genast i förbindelse med Campbell-Bannerman, som helt gillade det förberedande svaret, och med Haldane, som igångsatte vederbörliga militära överläggningar. Dessa ansågos tydligen av både premierministern och Grey beröra rent tekniska spörsmål och omnämndes troligen därför icke vid det första kabinettsammanträdet efter de segerrika valen, nämligen den 31 januari 1906, då det slutliga svaret till Cambon fastställdes.

För Cambon gjorde Grey samma dag en utläggning av svaret. Han påpekade först, att varningen till Metternich redan torde ha gjort en viss verkan. Diplomatskt understöd vore England visserligen berett att utan vidare lämna till Frankrike, men bleve det fråga om militär hjälp, var man inne på tanken på en allians, då vissa säkerligen nu svårformulerade villkor måste ställas. Han frågade därför Cambon, om icke »omständigheternas makt, som fört England och Frankrike tillsammans, vore starkare än varje formulerad försäkran, som för ögonblicket kunde givas». Skulle en sådan försäkran bli verklighet, måste den för övrigt offentliggöras. Med detta besked lät sig Cambon nöja. Om samtalet skrev Grey den 1 februari till Dorothy, som då befann sig på Fallodon:

»Jag hade i går förskräckligt besvärliga samtal och mycket viktiga göromål. Jag är icke säker på att jag uppträdde klokt, men jag uppträdde hederligt.»

Dorothy fick aldrig läsa det brevet. Samma dag som det skrevs kastades hon under en åktur ur vagnen och togs upp medvetslös. Hon avled den 4 februari 1906 utan att ha kommit till sans. Grey, som genast underrättades om olycksfallet, hann fram, innan hon dog.

För Grey var Dorothys död ett ytterst svårt slag, och ett ögonblick tänkte han på att helt draga sig tillbaka från det politiska livet. Campbell-Bannerman förmådde honom dock att stå kvar på sin post, och han återupptog sitt arbete, ehuru livet nu för honom förlorat det mesta av sin glädje. Algeciraskonferensen resulterade den 7 april 1906 i ett beslut, som visserligen formellt bevarade Marockos oberoende, men som reellt gjorde främst fransmännen, men delvis även spanjorerna till landets härskare. De engelsk-franska militära överläggningarna, som ursprungligen endast av-

sågo försvarsförberedelser mot ett befarat tyskt angrepp med anledning av överenskommelsen 1904, fortsatte emellertid automatiskt. Orsaken härtill var, att spänningen mellan England och Tyskland på grund av de ständigt ökade tyska rustningarna till sjöss, vilka senare skola beröras, blev så att säga permanent. Grey, som alltid var strängt upptagen av de rent utrikespolitiska ärendena och icke hade något intresse för speciellt militära frågor, betraktade fortfarande meningsutbytena såsom tekniska och ägnade dem icke någon ingående uppmärksamhet. Då förutsättningen för dem var, att de icke politiskt skulle binda regeringarna, meddelades de varken kabinettet eller parlamentet. Deras betydelse blev emellertid vida större än Grey föreställt sig. Bland annat ingingo de som ett led i den omorganisation av den engelska armén, som Haldane företog.

Genom besluten i Algeciras hade ententen stärkts, och förhållandena i Marocko blevo under några år jämförelsevis lugna. Vid de allmänna utrikespolitiska principer, som Grey uttalat såväl i sitt anförande 1905 som i sina konversationer med Metternich och Cambon 1906 stod han under hela sin följande verksamhet fast. Hans strävanden blevo att förbättra Englands förbindelser med Ryssland och Tyskland samt att mildra motsättningarna mellan existerande maktgrupper.

De ledande statsmännen inom de olika länder, med vilka Grey måste förhandla, hade alla en något annan inställning. På franskt håll fanns revanschtanken visserligen kvar, men man önskade icke gå i krig för att se den realiserad. Varje engelskt närmande till Tyskland betraktades dock med en viss misstro. I Ryssland leddes utrikespolitiken under Greys ämbets tid först av Alexander Isvolskij, en ytterst nervös diplomat, som genom uppseendeväckande åtgärder ville höja sitt lands genom kriget med Japan skadade yttre prestige, och därefter (sedan 1910) av hans lärjunge Sergej Sazonov, som var lika nervös och mera oerfaren. För dem hägrade ett ryskt besittningstagande av Konstantinopel som ett dunkelt slutmål. Dessutom kunde den svage och lättpåverkade tsaren stundom förorsaka omkastningar i de utländska förbindelserna, någon gång efter sammanträffanden med kejsar Wilhelm. Tysk rikskansler var under Greys tid först Bernhard von Bülow, en principiös, men ekvilibristiskt skicklig diplomat, som genom överraskande handlingar, helst utan krig, ville ställa sina motståndare inför ett fullbordat faktum. Därefter kom (från 1909) den fredlige och kultiverade, men som utrikespolitiker alldeles oerfarne civile ämbets-

mannen Theodor von Bethmann Hollweg. Kejsar Wilhelm kunde också genom sin nyckfullhet och talträngdhet vålla stora svårigheter. Österrike—Ungern hade större delen av perioden utrikesministrar med förkärlek för kupper och önskan att hävda sig även gentemot tyskarna. De ledande i Italien började att alltmera dra sig ifrån trippelliansen.

Med Ryssland lyckades Grey i augusti 1907 uppnå en överenskommelse, som huvudsakligen gällde Persien. Den klandrades först från konservativt håll såsom alltför fördelaktig för Ryssland. Senare angreps den från radikalt håll, emedan den medförde ett politiskt närmande till tsarriket och på grund av faktiska ryska övergrepp mot persiska statstjänstemän. Grey påvisade, att ryska framstegsvänner önskat den. På grund av det ständigt mer eller mindre spända förhållandet till Tyskland, nödgades han rörande Persien offentligt avge mildrande förklaringar. Hans ordalag till ryssarna själva voro emellertid ofta ganska skarpa, och han lyckades dock förhindra dem att i Persien få till stånd en rent reaktionär regering. I Ryssland voro ändock Isvolskij och Sazonov de enda ledande statsmän, som hade en i varje fall övervägande ententevänlig inställning och kunde motverka ett tyskt-ryskt närmande.

Den starka motsättningen mellan England och Tyskland förorsakades fränsett marockofrågan, såsom redan nämnts, av de alltmera ökade tyska flottrustningarna. Grey ville genom ömsesidig minskning av rustningarna till sjöss åstadkomma en politisk avspänning. Förutsättningen var dock från engelsk sida — och i det fallet rådde oberoende av partier full enighet — att flottan skulle vara klart överlägsen alla tänkbara rimliga motkombinationer. För England intog enligt Grey flottan samma ställning som armén gjorde för Tyskland.

De tyska statsmännens och ännu mera militärernas syn på utrikespolitiken var väsensskild från Greys och engelsmännens. Flottan var för dem ett medel att främja vissa politiska syften. De levde i en ständig skräck för motkoalitioner, som på olika sätt måste förekommas, och voro dessutom behärskade av en ung stats ganska vanliga benägenhet att överallt söka göra sin vilja gällande. Englands motsättning till både Frankrike och Ryssland hade de därför gärna sett. Konflikter med tsarriket samt mellan det och Österrike—Ungern sökte de undvika genom hänvisningar till gemensamma monarkiska intressen. England hoppades de kunna trötta ut och tvinga till allians på sina villkor just genom

de ökade flottrustningarna. Principiellt ville de därför icke erkänna den engelska överlägsenheten till sjöss. Vid förhandlingar under åren 1908—1912 ville de på sin höjd gå med på minskning i takten för fartygsbyggande mot en engelsk förhandsförsäkran om neutralitet i ett kommande krig, i vilket Tyskland var invecklat. Då engelsmännen avvisade förslagen, om vilka fransmännen och ryssarna underrättats, blevo rustningarna å ömse sidor allt större. I England följde konservativ kritik mot regeringen för bristande försvarsintresse samt radikal kritik för bristande handlag med tyskarna. Den senare kritiken bottnade nog delvis i kvardröjande sympati för »splendid isolation» och en viss misstro mot Grey från boerkrigets dagar. Då tyskarna yrkat på hemlighållande av detaljerna i förhandlingarna, kunde den engelske utrikesministern icke lämna de upplysningar, som förmodligen skulle ha tillfredsställt åtminstone den radikala oppositionen.

En följd av de strandade engelsk-tyska flottförhandlingarna blev intensifierade engelsk-franska sjömilitära överläggningar, som 1912 ledde till ett beslut, att den engelska flottans huvudstyrka skulle förläggas till Nordsjön, den franska till Medelhavet. Dessa överläggningar ansågos nu å båda sidor ha blivit så politiskt betonade, att de för framtiden borde regleras genom ett officiellt politiskt aktstycke. I England kunde man här vänta svårigheter, då Grey — såsom han själv i »Twenty-five years» medger — oklokt nog icke tidigare hållit kabinettet i dess helhet underrättat om överläggningarna. Svårigheterna blevo emellertid mindre än befarat, och det reglerande aktstycket fick formen av två samstämmiga brev mellan Grey och Cambon daterade respektive den 22 och 23 november 1912. I breven betonades från början, att de militära överläggningarna icke vore politiskt bindande och att exempelvis de gjorda flottdispositionerna å ingendera sidan finge fattas som ett förhandslöfte om väpnat bistånd i krig. Skulle emellertid en av regeringarna från annat håll frukta ett oprovocerat anfall eller hot mot den allmänna freden, var den skyldig att vända sig till den andra i och för gemensamma överläggningar. I händelse av beslutade militära operationer skulle stabernas planer tas i bruk. — Ingen kabinetsmedlem synes ha yrkat på att breven skulle föreläggas parlamentet.

I april 1914 hade Grey av fransmännen låtit övertala sig att gå med på en rysk begäran om ömsesidiga upplysningar rörande respektive flottor på samma sätt som skett i förhållande till Frankrike. På frågor i underhuset, föranledda av rykten om en engelsk-

rysk flottöverenskommelse, svarade han undvikande. I »Twenty-five years» motiverar han sitt uppträdande liksom hemlighållandet av de engelsk-franska militärförhandlingarna med att dylika nödvändiga försiktighetsåtgärder icke offentligt kunna debatteras. För den tyske ambassadören Lichnowsky ansåg han sig dock böra påpeka, att hans formulering i underhuset icke uteslöt, att förhandlingar av samma slag som mellan allierade förekommit mellan ententemakterna.

Metternich hade under de engelsk-tyska flottförhandlingarna för sin regering bestämt framhållit, att huvudorsaken till spänningen mellan de båda länderna var de ökade tyska rustningarna till sjöss. Efter förhandlingarnas strandande erhöll han i juni 1912 i onåd sitt avsked. Under hans efterträdare började emellertid överläggningar rörande Bagdadbanan och de portugisiska kolonierna i Afrika. I fråga om Bagdadbanan hade man sommaren 1914 hunnit så långt, att en traktat skulle undertecknas. Enighet om de portugisiska kolonierna kunde däremot icke uppnås.

Till de nära nog permanenta, vanligen ganska spända förhandlingarna mellan England och Tyskland kommo under tiden 1908—1914 tre gånger speciella, kuppertade kriser. Det var 1908—1909 i samband med att Österrike—Ungern annekterade Bosnien och Herzegovina, det var 1911, då Tyskland åter ingrep i Marocko, och det var 1912—1913, då balkankrigen satte hela Europas fred på spel.

Annexionen av Bosnien och Herzegovina hade ägt rum efter en del mycket tvivelaktiga hemliga förhandlingar mellan den äventyrlige österrikisk-ungerske utrikesministern och den lika äventyrlige Isvolskij, som offrat de båda provinsernas serbiska befolkning mot ett österrikiskt-ungerskt erkännande av ryska örlogsfartygs fria passage genom Dardanellerna. Ett sådant medgivande hade han i samband med annexionen hoppats kunna utverka även av engelsmännen. Hans beräkning slog fel, och när annexionen kom stod Rysslands prestige på balkanhalvön på spel. Grey sökte jämte ryssarna och fransmännen hålla tillbaka folkstormen på Balkan och få frågan ordnad genom förhandlingar mellan de makter, som undertecknat Berlinkongressens beslut 1878. Inför ett tyskt ultimatum till Ryssland föll emellertid Isvolskij 1909 till föga. Gruppen England—Frankrike—Ryssland hade sålunda lidit ett nederlag, och det kunde befaras, att ryssarna i desperation skulle glida över till det mäktiga Tyskland. Så fruktade i varje fall Nicolson, som för att förekomma något sådant önskade tremaktssamförståndet förvandlat till en allians. Grey ställde sig

emellertid nu liksom då det gällde Frankrike ensamt bestämt avisande, och så gjorde även Hardinge. Förbittringen i Ryssland var emellertid stor, Isvolskij förflyttades 1910 som sändebud till Paris och fick Sazonov till efterträdare. Ungefär samtidigt inträdde Nicolson som permanent understatssekreterare i stället för Hardinge, som blivit vicekonung över Indien.

Fransmännen hade i maj 1911 besatt Fes. Officiellt hade det skett för att rädda sultanen, som anropat dem om hjälp mot sina upproriska undersåtar, och även för därvarande européers skull. Sannolikt hade det dock funnits en bitanke att stanna kvar. Grey hade förmått den franska regeringen att avgiva vissa försäkringar om utrymning, vilka dock icke godtagits av tyskarna. Den 1 juli sändes plötsligt en tysk kanonbåt Panther till den sydmarockanska hamnstaden Agadir under förklaring, att det gällde skydd åt tyska firmor. Förklaringen var skruvad, då Agadir icke var öppet för utrikeshandeln, och inga tyska firmor existerade där. Samtidigt tillkännagavs emellertid, att den tyska regeringen på grund av sultanens ofrihet måste anse överenskommelsen i Algeciras satt ur kraft. Åtgärden, som var avsedd att såsom pris för tyska eftergifter i Marocko framtvinga avståendet av hela franska Kongo, framstod för samtiden som högst oklar. Under de hemliga fransk-tyska förhandlingar, som sedan följde, framhöll Grey för tyskarna öppet och ganska skarpt, att inga överdrivna fordringar finge ställas på Frankrike och att Englands speciella intressen måste tillgodoses. För fransmännen betonade han under hand rätt bestämt, att de icke genom oresonlighet skulle ge tyskarna anledning att anfälla dem. Förhandlingarna slutade efter en del ganska kritiska perioder med en fransk-tysk överenskommelse den 4 november, genom vilken Tyskland uppgav sina politiska anspråk i Marocko mot att erhålla en del av franska Kongo.

Greys kommentarer till överenskommelsen gjordes i ett anförande i underhuset den 27 november. Om Englands förbindelser med Frankrike och Ryssland sade han där bl. a.:

»Vår vänskap med Frankrike och Ryssland är i och för sig en garanti, att ingen av dem kommer att driva en provocerande och aggressiv politik mot Tyskland, som också är deras granne.»

Mot vissa underhusmedlemmar, som varit inne på tanken på ett återvändande till »splendid isolation», yttrade han sig på följande sätt:

»Det skulle beröva oss möjligheten att få någon vän i Europa och få till resultat, att andra nationer i Europa antingen av fri

vilja eller genom tvång skulle drivas in i en enda diplomatisk sfär, från vilken vi skulle bli uteslutna.»

Sazonov hade stått bakom de bulgarisk-serbisk-grekiska förbunden 1912, men blev vid de allierades seger ytterst ängslig, att Konstantinopel skulle falla i bulgarernas händer. Däremot understödde han serbernas krav. Österrike—Ungern fruktade, att de serbiska framgångarna skulle återverka på dess inre förhållanden. Tyskland, Frankrike och Italien hade alliansförpliktelser, men voro närmast intresserade av att krigslågan icke spred sig till stormakterna. England kunde som obundet av allianser uppträda som den förnämste medlaren på en ambassadörkonferens i London, vilken sammanträdde under balkankrigen samtidigt med de officiella fredsförhandlingarna och där Grey presiderade. Genom konferensen utjämnades tills vidare de värsta motsättningarna mellan stormakterna.

Grey hade 1906—1913 sett den ursprungliga ententen mellan England och Frankrike under tyskt hot utveckla sig till ett samförstånd England—Frankrike—Ryssland, som dock särskilt på grund av engelsk-ryska motsättningar i Persien många gånger var hotat. Trots de strandade engelsk-tyska flottöverläggningarna hade dock vänskapliga förhandlingar mellan de båda länderna i koloniala frågor kunnat äga rum och ett närmande skett under balkankrigen. I den då skapade ambassadörkonferensen trodde sig Grey ha funnit en institution, till vilken i framtiden tvister mellan stormakterna skulle kunna hänskjutas för medling.

Den allmänna stämningen efter balkankrigen kännetecknades emellertid av ömsesidiga misstankar. Tyskland ökade sina stridskrafter till lands, Frankrike återinförde den treåriga värnplikten och Ryssland vidtog truppförstärkningar vid gränserna.

Ehuru Grey efter inträdet i regeringen mest ägnade sig åt utrikesfrågor, voro hans insatser i inrikespolitiken icke obetydliga. Hans förhållande till Campbell-Bannerman blev synnerligen gott. Förbindelserna med Rosebery upphörde alldeles. Med Morley samarbetade Grey 1906—1907 för att övervinna den indiska regeringens motstånd mot överenskommelsen med Ryssland 1907. Han och icke Asquith var t. o. m. Morleys kandidat, då det 1908 gällde att utse en efterträdare till den dödssjuka Campbell-Bannerman. Förmodligen kände Grey själv icke till att frågan blivit väckt, och han var en av Asquiths närmaste anhängare. I den allmänna politiken stödde han de av regeringen framlagda förslagen. I fråga om överhuset var han dock mera intresserad för en reform av dess sam-

mansättning än flertalet liberaler. Hans stora arbetarvänlighet framträdde under kolstrejken 1912.

För övrigt fanns hos honom kanske i ännu högre grad än tidigare den spänning mellan ett intresse för det intellektuellt tilltalande, men på grund av händelseförloppet med åren alltmera deprimerande dagliga arbetet och en önskan att kunna återvända till livet ute i naturen. Av människor var han med sin fullständiga frihet från personlig ärelystnad en opartisk och god iakttagare. Ett hans privata omdöme från 1908 om Winston Churchill är betecknande. Churchill var då handelsminister, intrigerade vid sidan av departementsgöromålen tillsammans med finansministern Lloyd George mot de båda försvarsministrarna och betraktades därför med ganska allmän misstro. Omdömet lydde:

»Winston Churchill är ett snille. Hans fel är, att talesätten behärska honom snarare än han dem. Men hans fel och misstag komma att glömmas för hans insatser.»

Efter mordet på ärkehertig Frans Ferdinand och hans gemål i Sarajevo den 28 juni 1914 visade det sig, huru svårbemästrade de engelska förbindelserna med övriga europeiska stormakter i själva verket voro. Grey märkte genast av Österrike—Ungerns oersonliga ultimatum till Serbien den 23 juli, att man ville begagna sig av mordet för att krossa den lilla balkanstaten och därmed de slaviska separationsrörelserna inom dubbelmonarkien. Konflikten mellan den och Serbien kunde i och för sig icke förmå England till ett väpnat ingripande. Bakom Serbien stod emellertid Ryssland, som knappast skulle finna sig i en förödmjukelse av samma slag som den 1909. Med Rysslands inblandning i konflikten kunde det befaras, att denna skulle sprida sig till övriga stormakter. I den allmänna fredens intresse måste sålunda både Österrike—Ungern och Ryssland lugnas. Detta skulle enligt Grey ske genom gemensamma föreställningar i Wien och Petersburg från de i konflikten icke direkt inblandade makterna England, Frankrike, Tyskland och Italien. Som medlingsorgan skulle vederbörande ambassadörer i London och han själv fungera. Förslag härom gjordes den 26 juli. Dessförinnan gällde det att förmå de ledande i Wien att icke anfälla Serbien, utan att lägga det mycket tillmötesgående serbiska svaret den 25 juli på Österrike—Ungerns ultimatum till grund för vidare förhandlingar. För den egentliga påtryckningen i Wien vände sig Grey den 25 och 27 juli till Tyskland, med vilket ju samarbetet under balkankrigen varit gott.

Förutsättningen för en framgångsrik medling var emellertid att

icke uppträda som part. När därför från rysk sida, där man icke ämnade vika för Österrike—Ungern, och även från fransk redan den 24 juli yrkanden gjordes på att England för att på effektivaste sätt bevara freden genast skulle förklara sig solidariskt med sina ententevänner, ställde sig Grey den 25 juli avvisande. Häröver kände man särskilt i Ryssland stor oro, då mobiliseringsapparaten där arbetade långsammare än i Tyskland och Österrike—Ungern. Tanken på tidiga mobiliseringar låg därför i Ryssland närmare till hands än i motståndarländerna.

Den tyska regeringen stödde Österrike—Ungerns planer. Den trodde på snabba åtgärder som ett medel att ställa övriga makter inför ett fullbordat faktum. Den väntade sig lika litet som den österrikisk-ungerska något ryskt och därpå följande franskt väpnat ingripande. Skulle de komma, vore i varje fall de tyska och österrikisk-ungerska arméerna i bättre skick än motståndarnas. Englands neutralitet kunde man väl hoppas på, men i värsta fall var man beredd att upptaga kampen även med det brittiska väldet. Lokalisering, dvs. fria händer för Österrike—Ungern att krossa Serbien, blev den politik, som den tyska generalstaben utan modifieringar samt rikskanslern med vissa tillfälliga modifieringar följde under krisen.

I överensstämmelse med sin uppfattning om konfliktens lokalisering avvisade tyskarna ambassadörkonferensen. De föreslog i stället direkta förhandlingar mellan Wien och Petersburg, vilka dock endast blevo skenbara, sedan Österrike den 28 juli förklarat Serbien krig. I stället för att upptagas av medlingsöverläggningar började tankarna inom regeringarna i de motsatta lägren alltmera kretsa omkring mobiliseringar.

Grey hade alltsedan krisens början betraktat det som sin huvuduppgift att bevara freden, men han hade därför icke bortsett från tanken att England till slut kunde bli nödsakat att inträda i ett krig på Frankrikes och Rysslands sida. Hans uppfattning härom delades bl. a. av de två kabinetsmedlemmar, som alltsedan regeringsbildningen 1905 stått honom närmast, Asquith och Haldane. Av de övriga var flertalet ännu ganska obestämt, medan en grupp med Morley i spetsen, enligt vad man utan diskussion förstod, skulle yrka på engelsk neutralitet. Båda grupperna avskydde emellertid krig, och i samarbete för medling voro de eniga. När Grey såg, att kriget genom olika mobiliseringsanordningar föreföll att närma sig, beslöt han att genom ett slags varning till Tyskland söka förmå det till påtryckningar på sin förbundsbroder. Det

skedde under olika samtal med Lichnowsky den 29 juli. Grey framhöll därvid, att de direkta förhandlingarna mellan Wien och Petersburg tycktes vara fruktlösa och besvor tyskarna att söka finna något medel att komma ur svårigheterna. Om Tyskland och Frankrike bleve inblandade, skulle emellertid frågan få europeisk räckvidd, och han ville icke, att ambassadören av den vänliga tonen i samtalet skulle förledas att tro, att England skulle stå utanför.

Samtidigt med Greys uttalanden till Lichnowsky framlade Bethmann Hollweg ett förslag till den engelske ambassadören i Berlin Sir Edward Goschen. Det innehöll den tidigare från tyskt håll påyrkade engelska neutralitetsförklaringen i konkretiserad form. Rikskanslern ansåg nu tydligen kriget oundvikligt, och han sade sig förstå, att engelsmännen voro rädda för att tyskarna i så fall skulle krossa Frankrike. Från tysk sida var man som pris för engelsk neutralitet villig att avge försäkringar om att Frankrike icke skulle berövas någon del av sitt område i Europa. Rörande de franska kolonierna kunde intet löfte givas, ej heller om att Belgiens neutralitet skulle respekteras.

Inför meddelandet om det tyska neutralitetsanbudet förändrade Grey den lugna ton, i vilken meddelandena till Bethmann Hollweg dittills gjorts. Till Goschen telegraferade han den 30 juli bl. a.:

»Ni måste underrätta rikskanslern om att vi icke ett ögonblick kunna reflektera på hans förslag att förbinda oss till neutralitet på sådana villkor. Han begär i själva verket, att vi skola lova att hålla oss utanför, medan de franska kolonierna erövrats och Frankrike besegrats, så länge Tyskland icke tager något franskt område, kolonierna undantagna. Från materiell synpunkt är ett sådant förslag oantagligt, ty Frankrike kan bli så nedtryckt, att det förlorar sin ställning som stormakt och i sin politik måste underkasta sig Tyskland utan att förlora något område i Europa. Men fränsett detta skulle ett sådant köpsläende från vår sida med Tyskland på Frankrikes bekostnad vara så vanhederligt, att vårt lands goda namn och rykte icke skulle kunna återvinnas. Rikskanslern begär i själva verket också av oss att vi skola sälja bort alla våra förpliktelser och intressen i fråga om Belgiens neutralitet. Vi kunna icke heller reflektera på det köpeanbudet.»

Efter det indignerade avvisandet av det tyska anbudet föreslog emellertid Grey i samma telegram ånyo Tyskland en samverkan för freden och gav följande framtidsvy huru han tänkte sig Europa, i händelse en sådan samverkan skulle bli framgångsrik:

»Och om freden i Europa kan bevaras och krisen lugnt går förbi, skall min strävan bli att få till stånd en överenskommelse, i vilken Tyskland kunde taga del, genom vilken det skulle få försäkran om att ingen mot det eller dess allierade fientlig eller aggressiv politik skulle föras av Frankrike, Ryssland eller oss, vare sig tillsammans eller av var och en för sig. Jag har önskat detta och så mycket jag kunnat arbetat därför under den sista balkankrisen, och eftersom Tyskland hade motsvarande syfte, förbättrades förhållandet oss emellan. Tanken har hittills varit alltför utopisk för att bli föremål för bestämda förslag, men om den nuvarande krisen, som är allvarligare än någon, som Europa haft på flera generationer, avlöper lugnt, hyser jag en förhoppning, att den reaktion och den lättnad, som kommer att följa, skola göra ett mera bestämt närmande mellan makterna mera möjligt än tidigare.»

Innan Goschen fått Greys instruktioner i fråga om neutralitets-
anbudet, hade emellertid Lichnowsky hunnit meddela sina samtal den 29 juli. Den tyske utrikesministern Jagow förklarade nu den 30 juli för den engelske ambassadören, att rikskansleren icke skulle ha framfört sitt förslag, om han dessförinnan haft londonambassadörens rapport. Den 31 juli på morgonen överlämnades Greys budskap till rikskansleren, som emellertid då var så upptagen av mobiliseringstankar, att han icke hann ägna det någon uppmärksamhet. Så blev icke heller fallet senare. Den 1 augusti förklarade Tyskland krig mot Ryssland.

För Grey blev det liksom för Bethmann Hollweg tydligt, att ett stormaktskrig var oundvikligt och att hans eget land icke kunde stå utanför. Under sådana förhållanden blev det hans uppgift att skapa ett någorlunda enigt kabinett, som skulle förbereda ett väpnat engelskt ingripande. Han förstod också, att vid ett sådant spörsmålet om Belgiens neutralitet för den stora engelska allmänheten skulle vara avgörande. Redan den 31 juli, då man allmänt väntade en tysk krigsförklaring mot Ryssland, hade han med bifall av kabinettets samtliga medlemmar riktat förfrågningar till de franska och tyska regeringarna, huruvida de ämnade respektera den belgiska neutraliteten. Från Frankrike ingick genast ett jakande svar. Tyskland lämnade samtidigt under hänvisning till militära förhållanden intet besked. I Belgien trodde man icke på någon tysk neutralitetskränkning, men var beredd att försvara sig mot en sådan.

Gentemot franska och ryska uppmaningar att deklarerera Englands ståndpunkt måste Grey fortfarande ställa sig avvisande.

Själv hade han ju liksom Asquith och Haldane sin bestämda uppfattning, men han var endast ombud för kabinettet och kunde icke utan dess medgivande avge några bindande löften. Skulle han göra det, kunde den risken uppstå, att Frankrike och Ryssland gingo i krig i förlitande på engelsk hjälp och att sedan ingen sådan kom. Den dåvarande majoriteten inom kabinettet ville ännu den 31 juli icke taga någon ståndpunkt, fastän Cambon föregående dag hänvisat till de mellan honom och Grey i november 1912 utväxlade breven. Grey måste med sorg i hjärtat meddela det negativa beskedet. Följande dag, den 1 augusti, ingingo underrättelser att Tyskland förklarat Ryssland krig och att det redan förut av Frankrike begärt besked om dess blivande hållning. Dessutom meddelade Cambon, att den franska flottan enligt överenskommelsen 1912 befann sig i Medelhavet och att landets norra och västra kuster följaktligen nu voro oskyddade mot tyska anfall. I denna situation lovade kabinettet den 2 augusti, att den engelska flottan i Nordsjön skulle ingripa, om de franska kusterna där anfölls av tyskarna. Löftet gavs under förutsättning av gillande från parlamentets sida och skulle icke medföra några åtgärder, förrän ett anfall verkligen ägt rum.

I den stora frågan, om England skulle ingripa i konflikten, när redan Tyskland, Österrike—Ungern och Frankrike befunno sig i krig, hade kabinettet ännu den 2 augusti icke fattat någon ståndpunkt. Dagen därpå svängde stämningen om, sedan det rätt bestämt förljudits, att Tyskland i ett ultimatum till Belgien begärt fritt genomtåg till Frankrike för sina trupper. Majoriteten, däribland Lloyd George, var nu, utan formellt beslut, för att England skulle ingripa och att Grey i underhuset skulle motivera ståndpunkten. Endast två av medlemmarna, bland dem Morley, inlämnade sina avskedsansökningar.

På eftermiddagen den 3 augusti voro underhusets sal och läktare fyllda av människor, som med stark spänning väntade på utrikesministerns redogörelse. Huru den skulle mottagas av huset var Grey långt ifrån säker på, men han tvekade därför icke om vad han skulle säga. I »Twenty-five years» yttrar han härom:

»När jag reste mig för att tala i underhuset, kan jag icke erinra mig, att jag kände mig nervös. I en sådan stund kunde varken en förhoppning om en personlig framgång eller fruktan för ett personligt misslyckande spela in. I en stor kris står en man, som måste handla och tala, oskyddad och utan möjlighet att välja. Han måste göra vad han känner att han bör göra.»

Grey började sitt tal med att konstatera, att Tyskland och Ryssland redan befunno sig i krig. Han lämnade därefter en allsidig redogörelse för Englands förhållande till Frankrike och Tyskland från samtalen med Cambon 1906 till de med honom utväxlade breven 1912. Särskilt betonades, att aldrig något löfte givits till Frankrike om militärt bistånd i ett kommande eventuellt krig. Däremot hade vänskapen för Frankrike med åren blivit allt starkare. »Men», fortsatte Grey, »i vad mån denna vänskap innebär en förpliktelse — den har blivit en vänskap mellan folken och bekräftats av folken — i vad mån denna vänskap innebär en förpliktelse, därom må var och en rannsaka sitt hjärta och sina känslor och för sig själv tolka, huru långt förpliktelsen sträcker sig. Jag tolkar den som jag känner, men jag vill icke driva någon att i fråga om förpliktelsen inlägga mera än hans känslor säga honom. Underhuset, varje individ för sig och såsom helhet, må självt döma, Jag har uttalat min personliga mening och givit huset del av min inställning till frågan.»

Grey upplyste sedan om att Frankrikes flotta just på grund av vänskapen med England sedan flera år befann sig i Medelhavet och att de franska norra och västra kusterna följaktligen voro oskyddade för tyska angrepp. »Mina egna känslor äro», fortsatte han, »att om en främmande flotta, som toge del i ett krig, som Frankrike icke hade strävat efter och i vilket det icke hade varit angripare skulle komma in i Engelska kanalen samt bombardera och beskjuta Frankrikes oförsvarade kuster, så skulle vi icke kunna stå bredvid och se detta ske mitt för våra ögon, med korslagda armar och oberörda miner utan att göra någonting. Jag tror, att den känslan skulle bli hela landets.»

Efter dessa, som Grey själv medgav, mera känslöbetonade uttalanden visade han upp, att Frankrikes flotta i Medelhavet, i händelse England kom i krig, skulle skydda dess förbindelser med främmande världsdelar. Det hade därför varit riktigt, att i gengäld ett löfte givits om engelskt bistånd, såvida tyskarna angrepo de franska norra och västra kusterna. Nu hade han visserligen just före underhussammanträdet hört sägas, att tyskarna skulle vara villiga att avge en försäkran att icke företaga sådana angrepp, men även i så fall återstod vid Englands ställningstagande en annan fråga, nämligen den om Belgiens neutralitet.

England var genom ett fördrag 1839 förpliktat att försvara Belgiens neutralitet. Dess ställning härtill hade ytterligare precisrats 1870 bl. a. genom uttalanden av Gladstone, vilka Grey citerade.

Ett av dessa hade den innebörden, att England beträffande Belgien också företrädde ett allmänt intresse att en makt icke omåttligt skulle utvidgas på andras bekostnad. Grey redogjorde därefter för sina hänvändelser till franska och tyska regeringarna i frågan. Han förklarade sedan, att bestämda uppgifter om ett tyskt ultimatum till Belgien förelågo, och antydde, att man på tysk sida under förhandlingarna före krigsutbrottet förgäves sökt förmå England att finna sig i en eventuell neutralitetskränkning. Han uppläste slutligen ett brev från den belgiske konungen till den engelske, i vilket anhölls om diplomatiskt understöd.

Diplomatiskt understöd var i dåvarande situation fullständigt verkningslöst. Om Belgiens neutralitet ginge om intet, vore också dess självständighet borta. Sedan skulle Hollands självständighet gå förlorad. Det läge, som skulle kunna uppstå vid ett tyskt angrepp på Frankrike och Belgien, beskrev Grey därefter sålunda:

»Om Frankrike blir slaget i en strid på liv och död, tvingat på knä, förlorar sin ställning som stormakt och måste underkasta sig en starkares vilja och inflytande — jag talar här om följder, som jag icke väntar mig, därför att jag är viss om att Frankrike har förmåga att försvara sig med all den energi och skicklighet och patriotism som det så ofta visat —, om det ändock skulle hända och om Belgien skulle bli underkastat samma behärskande inflytande och sedan Holland och sedan Danmark, skulle då icke Mr. Gladstones ord besannas, att vi skulle stå inför ett gemensamt intresse gentemot en makts omåttliga utvidgning?»

Grey antydde sedan, att man på en del håll tydligen tänkt sig, att England tillsvidare skulle hålla sig utanför kriget, spara på sina krafter och slutligen ingripa för att göra sina intressen gällande. Frånsett den skada, som landets goda namn och rykte däri-genom skulle lida, kunde Grey icke tro, att de materiella förluster, som det skulle åsamkas även under ett krig, då det höll sig neutralt, skulle vara så små, att det sedan skulle kunna uppträda med tillräckligt eftertryck.

England var militärt berett på alla eventualiteter. Den enda möjligheten för regeringen att bestämt hålla landet utanför kriget skulle vara att utfärda en ovillkorlig neutralitetsförklaring. Därför hindrades den emellertid av löftet till Frankrike rörande försvaret av dess norra och västra kuster samt av förpliktelsen mot Belgien.

Sedan Grey antytt, att händelserna hastigt kunde utveckla sig, slutade han sitt tal med följande sammanfattning:

»Jag har för huset framlagt de väsentliga fakta och om vi, som det icke förefaller osannolikt, skulle bli tvungna, och hastigt tvungna att taga ställning i denna fråga, så tror jag, att vi, när landet inser vad som står på spel, vilka de verkliga frågorna äro, som jag försökt beskriva för huset, skola få helhjärtat stöd icke blott av underhuset, utan också genom hela landets fasta föresats, beslutsamhet, mod och uthållighet.»

Talet gjorde med sina stundvis patetiska, men aldrig påträngande vädjanden till både känslor och intressen samt med sina avsiktliga upprepningar av mera väsenliga ordalag ett ytterst starkt intryck på underhuset. Under den följande debatten ingick officiellt meddelande om Belgiens avslag på Tysklands ultimatum. Därmed var Englands deltagande i kriget avgjort.

På utrikesdepartementet satt Nicolson och väntade med spänning att få höra, huru Greys tal mottagits av underhuset. En sekreterare kom därifrån och meddelade, att talet vunnit allmän anslutning, vilket betydligt lättade understatssekreterarens dystra stämning. När utrikesministern själv omsider återvände, lyckönskades han av Nicolson. Men Grey svarade icke. Han gick fram till ett bord mitt på golvet, slog sin knutna hand hårt i det och utropade: »Jag avskyr kriget, jag avskyr kriget.»

Grey berättar i »Twenty-five years», att en vän erinrat honom om att han den 3 augusti på kvällen yttrat: »Lamporna släckas nu överallt i Europa, och i vår livstid få vi aldrig mera se dem tända.» Andra samtida vittnesbörd ge samma bild av den engelske utrikesministerns stämning vid krigsutbrottet. »Ett helt livs ansträngningar betyda nu ingenting. Jag känner mig som en man, vilkens liv är förfelat», sade han till den amerikanske ambassadören. »Grey är förtvivlad över att hans strävanden att bevara freden misslyckats», skrev den österrikisk-ungerske ambassadören den 7 augusti till sin regering. »Om kriget säger han ständigt: 'Jag avskyr det, jag avskyr det.'» Under trycket av en tung och förhatlig plikt förde sålunda Grey sitt land in i världskriget.

Det var som en desillusionerad man som Grey nu skulle fortsätta att leda den engelska utrikespolitiken. Hans insats under kriget kan dock trots detta åtminstone i ett avseende betraktas som mycket betydande. Genom hans måttfullhet och den amerikanske londonambassadörens smidighet blev det nämligen möjligt att hålla tillbaka såväl de extrema engelska blockadivarna som de speciella kontrabandsintressenterna på andra sidan Atlanten och därigenom

hålla vägen öppen för Förenta staternas slutliga inträde i världskriget.

Greys övriga diplomatiska verksamhet under kriget var mindre framgångsrik, huvudsakligen beroende på faktorer, som på diplomatisk väg icke kunde bemästras, nämligen tyska segrar samt Rysslands och balkanfolkens oresonliga nationalism. Grey frångick också under kriget sin i fredstid strängt upprätthållna princip att icke sluta några hemliga fördrag. När bolschevikerna sedermera publicerade dessa hemliga fördrag, blev han på sina håll skarpt kritiserad både på grund av deras innehåll och därför att de hållits hemliga. Särskilt klandrades, att vissa områden bortlovats mot därvarande befolknings önskan. I »Twenty-five years» bemöter Grey kritiken. Han påpekar, att man under krig har vida mindre handlingsfrihet än i fred och därför oftare än då tvingas av två onda ting välja det minst onda, samt att också hemlighållandet nödvändiggjorts av kriget.

Militära motgångar för ententen var huvudresultatet av kriget 1914—1916. Folkstämningen inom dess länder, bland dem England, tog sig därigenom ofta nervösa och oresonliga uttryck, som i sin tur påverkade de för tillfället styrandes åtgärder. Till Greys stora sorg kom sålunda hans vän Haldane på grund av de konservativas alldeles felaktiga tro på hans tysksympatier under kriget icke med i den koalitionsministär, som Asquith 1915 bildade. I december 1916 blev regeringen Asquith, närmast premierministern, gjord till syndabock. Lloyd George framträdde som situationens man och störtade sin chef. Vid ministärens fall anslöt sig Grey till Asquith. Personligen kände han en stor lättnad, då han nu drog sig tillbaka från utrikesministerposten. Till de tidigare faktorer, som gjort honom benägen att lämna den, hade nämligen 1915 kommit en starkt försvagad syn, som hämmade den dagliga verksamheten. För att något minska sin arbetsbörda hade han i juli 1916 lämnat underhuset och såsom viscount Grey of Fallodon tagit sitt inträde i överhuset.

Genom Greys tal den 3 augusti 1914 och Englands kort därefter utgivna aktsamling rörande krigsutbrottet fingo de flesta av de engelska radikalerna klart för sig, att de gjort utrikesministern orätt. Tecken härpå äro Gardiners redan omtalade, under kriget publicerade nya essayer. Gardiner såg också 1918, när tyskarna trängde in i Frankrike och Belgien samt Lloyd Georg och Clemenceau ägnade sig åt en nog så förklarlig hatpropaganda, i Grey det säkraste engelska stödet för en framtida mera ideell utrikespolitik

efter Wilsons linjer. Han uppmanade därför den forne utrikesministern, vilkens klandrade hemliga fördrag han sade sig förstå, att framträda och slå ett slag för Wilsons tanke, Nationernas förbund. Grey följde uppmaningen och utgav en broschyr med titeln »Nationernas förbund». Den innehöll en vädjan till folken att efter kriget avstå från kapprustandet och göra vidare blodsutgjutelse omöjlig. Den enda befattning, som Grey själv hade med utrikespolitiken var en beskickning till Förenta staterna 1919 vilken dock delvis på grund av Wilsons sjukdom blev utan betydelse.

I inrikespolitiken spelade Grey efter fredsslutet tidvis en viss roll. Sin huvudsakliga verksamhet förlade han till en sammanslutning »The Liberal Council», som efter Asquiths avgång som liberal ledare 1926 ville hålla partiet oberoende av verkningarna av den på rätt tvivelaktigt sätt sammanbragta fond, som Lloyd George på sina villkor ställt till dess förfogande. Mest tillbringade han dock tiden på sitt kära Fallodon.

Det liv i sin northumbriska hembygd, som han längtat till, blev dock till en början ej så sorgfritt. Huvudbyggnaden på Fallodon hade nämligen 1917 brunnit ned, och en ny i samma stil måste uppföras. Fiske kunde Grey på grund av sin allt sämre synförmåga icke längre ägna sig åt, men vattenfåglar, för vilka han anlagt stora dammar, voro hans alldeles tama och kära vänner. En ljusning inträdde 1922, då han gifte om sig. Hans nya hustru var Pamela Wyndham, änka efter Asquiths svåger lord Glenconner. Liksom Dorothy delade hon sin makes kärlek till naturen och var honom till stor hjälp, när han 1924—25 utarbetade »Twenty-five years», samt förmodligen också vid nedskrivandet av de huvudsakligen åt naturiakttagelser ägnade böckerna »Fallodon Papers» (1926) och »The charm of birds» (1927). Pamela dog emellertid redan 1928, och Grey blev åter ensam. Synen blev samtidigt allt svagare, men han klagade icke, utan förklarade, att de lyckliga stunderna i hans liv ändå hade vägt tyngre än de smärtsamma. Den 7 sept. 1933 avled han på Fallodon efter en längre tids försvagad hälsa.

På ett ställe i »Twenty-five years» yttrar Grey om brittiska utrikesministrar i allmänhet:

»Om alla hemligheter vore kända, skulle det troligen visa sig, att brittiska utrikesministrar letts av vad de ansågo vara landets omedelbara intresse, utan att uppgöra några omfattande planer för framtiden. Deras bästa egenskaper ha snarare varit negativa än positiva. De ville icke göra tvära vändningar eller hastiga frontförändringar. De hade ingen lust att väcka missämja eller

strid mellan andra nationer eller att fiska i grumligt vatten, ty deras instinkt sade dem, att fred och ordning voro de förutsättningar, som bäst passade för den brittiska handeln. De ha i allmänhet varit obenägna att på förhand lova något för ett tänkt fall, för att väcka förväntningar, som de kanske icke skulle kunna infria och för att vid något tillfälle säga mera än de verkligen menat. I stort sett ha dessa metoder varit till fördel för det brittiska väldet.»

Karakteristiken passar icke på alla brittiska utrikesministrar. Hos Palmerston och Disraeli t. ex. voro fredlighet och ansvarsfull ordknapphet just icke några utmärkande egenskaper. Hos Grey voro de däremot väsentliga. Den tillbakadragenhet och tystlåtenhet, som han i politiken vanligen visade, togos tidigare av vissa delar av den engelska allmänheten för brist på begåvning, av andra för brist på ärlighet. Sedan de viktigaste handlingarna rörande hans verksamhet nu publicerats, torde ingendera av ståndpunkterna med framgång kunna försvaras. Klandret från tidigare bittra, numera högaktningfulla vedersakare måste därför mest inskränka sig till en sådan fullständigt alternativlös kritik som följande i Manchester Guardian vid hans död:

»Det kan ifrågasättas, om en man med större fantasi, med mera initiativ och med mera handlingskraft och uppslagsrik läggning skulle ha kunnat lyckas i Greys förnämsta strävan, att rädda Europa från kriget.»

Själv har Grey aldrig offentligt uttalat sig om huru han betraktade sin egen insats i den engelska politiken. Ett i förbigående fällt, privat yttrande till hans levnadstecknare Trevelyan ger emellertid en glimt av hans uppfattning.

Trevelyan hade kommit till Grey för att tala om sin 1920 utgivna bok »Lord Grey of the Reform bill», men konversationen hade helt hållit sig till Wordsworth och andra besläktade ämnen. Först då de skulle skiljas, erinrade sig Grey den egentliga anledningen till besöket och sade:

»Ja, jag ville ju tala med dig om gamle lord Grey. Folk brukade berömma honom och lord Althorp för att de voro så fina människor och genomdrevo ett så bra reformförslag. Man brukade också säga, att det var synd, att Grey alltid ville vara borta i Northumberland och Althorp i Northamptonshire. Men det var just därför, som de alltid skötte sig så bra, när de voro i London.»

Trevelyan lovade att föra yttrandet vidare till den, som en gång skulle skriva Edward Greys biografi.